

June 14-16, 2012.

3. Le Modele social francaise est-il viable?// Le Monde. – 12. 10. 05.
4. Meyer H. The Reform of the European Model is also a Reform of Globalisation / II Conferenza Internazionale sul Modello Sociale Europeo
5. Sapir A. Globalisation and the Reform of European Social Models (Background document for the presentation at ECOFIN informal Meeting in Manchester, 9 Sept. 2005) // <http://www.bruegel.org>
6. Проблемы социальной политики в Европейском Союзе мировая экономика и международные отношения – №7. – 2005. – С. 14.
7. Каширина Е. Ю. Проблемы формирования единой социальной политики Европейского Союза (на примере Германии). – 23. 00. 04 дисс. канд. полит. наук. – МГУ имени М. В. Ломоносова. – М. : 2010. – С. 73.
8. Каргалова М. В. От социальной идеи к социальной интеграции № 1. : Интердиалект, 2003. – С. 29.
9. Василенко Е. В. Социальная ответственность бизнеса: мировой опыт // Власть. 2006. № 1. С. Вишняков В. Г. Конституционные основы социального государства // Журн. рос. права. 2004. № 8.
10. Національні моделі економічних систем : навч. посіб. / НЗ5 [О. О. Беляев (кер. кол. авт.), А. С. Бебело, В. І. Кириленко, В. І. Сацук . — К. : КНЕУ, 2010. — 319 с.
11. Каширина Е. Ю. Проблемы формирования единой социальной политики Европейского Союза (на примере Германии). – 23. 00. 04 дисс. канд. полит. наук. – МГУ имени М. В. Ломоносова. – М. : 2010. – С. 73.
12. Европейский Союз: Социальная политика. Под ред. Ивановой. – М. : Наука, 2006. – 217 с.

Голубчук В. С. Перспективы развития европейской социальной модели

Анализируются механизмы социальной политики в европейских странах, пути реформирования системы государственного финансирования с целью повышения эффективности их использования и сокращения государственных расходов. Исследована сущность европейской социальной модели, основные характеристики, предпосылки возникновения, этапы формирования, опыт внедрения в ЕС и перспективы развития. Определены семь социальных факторов, указывающих на полезность применения принципов европейской социальной модели в Украине.

Ключевые слова: европейская социальная модель, социальная политика, социальная защита, социальное развитие, социальная сфера, эволюция социальной политики.

Golubchuk V. Prospects for the European social model.

The term «social dimension» introduced into the scholar language a few years ago has embraced all the social problems as well as the theory and practice of social planning. Following the economic integration, the European Community has started social integration. To develop successfully any society needs a model which it chooses into line with its requirements, traditions, values and norms. Europe has been create model called «European social model» (ESM). The so-called «social core», special treatment of people, defense of his political, democratic and social rights is its characteristic feature. The principles laid down in the ESM are following: social solidarity and cohesion, social justice, the creation of competitive economy based on knowledge, careful treatment of the environment.

This experience has been achieved in the course of the development of European integration process. The EU has been able to evaluate its advantages and to come across inevitable difficulties. As the integration expands and deepens, new opportunities for Europe appear, various aspects of its further evolution open. The successes of the economic integration quite rightly make it possible to raise the question about political integration. The social integration not only joins the general process but becomes the priority of the 21st century capable of becoming a connecting link of all aspects of the European integration, moreover, of influencing their efficiency and progressive development of the European community.

Keywords: European social model, social policy, social protection, social development, social affairs, the evolution of social policy.

Надійшла до редколегії 01.03.2013 р.

УДК 321.61:321

М. Б. Закіров

Державний заклад «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»

ТЕОРІЯ ДЕМОКРАТІЇ І. О. ЛЬЇНА В КОНТЕКСТІ СОЦІАЛЬНО-ПОЛІТИЧНОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ НА ПОСТРАДЯНСЬКОМУ ПРОСТОРІ

Проведено аналіз основних положень теорії органічної демократії І. Льїна. Визначена ключова проблема формальної демократії, яка полягає у пріоритеті зовнішніх ознак над внутрішньою сутністю. Висвітлено небезпеки і помилки, які можуть викликати невідповідність і поспішність соціально-економічних і політичних трансформацій.

Ключові слова: демократія, держава, трансформація, організація, еміграція, Російське Зарубіжжя, правосвідомість.

Час показав, що очікування, пов'язані із розпадом Радянського Союзу, багато у чому виявилися надмірними. Такий розвиток подій значною мірою пов'язаний із неадекватною оцінкою демократії. Саме тому побудова в Україні суспільно-політичних і економічних відносин на нових ліберальних цінностях відбувається зовсім не так швидко і далеко не так просто, як це уявляли собі керманічі відновленої української держави та український народ на початку 1990-х років. Численні проблеми, з якими стикнулися пострадянські країни на шляху становлення нової соціально-економічної і політичної державності, суттєвим чином актуалізують теорію демократії видатного російського філософа І. Льїна. Значна частина його теоретичної спадщини присвячена саме розв'язанню складних питань перехідного періоду і становлення демократичної моделі державного розвитку, яка має

враховувати національні, історичні, географічні і духовні особливості конкретних країн і народів. Переконливим проявом інтересу до творчої спадщини Російського Зарубіжжя є постійно зростаюча кількість різноманітних публікацій і досліджень, присвячених різним аспектам філософської, політичної, юридичної та інших сфер наукового пошуку російської еміграції.

Серед останніх робіт, присвячених політичній теорії І. Ільїна, можна згадати монографічні дослідження Н. Ізергіної, присвячені вивченню теорії органічної демократії І. Ільїна [1]. У зазначених працях дослідниця висвітлює сутність соціально-політичних поглядів І. Ільїна. Ключова роль у роботах дослідниці відведена вивченню теорії органічної демократії І. Ільїна в контексті соціально-політичних трансформацій сучасної Росії. Оригінальні погляди видатного російського філософа на сутність формальної західної демократії зазначає у своїй роботі М. Мунтян [2]. Особливості підходів вченого емігранта до сутності влади досліджує М. Золина [3]. Дослідниця зазначає, що консервативна спрямованість концепції влади філософа зовсім не означає її утопічність, архаїчність чи анахронічність. Грунтовний аналіз національно-державних особливостей влади, що притаманний теорії І. Ільїна, має суто практичне значення для вироблення тактики і стратегії демократичних реформ.

Аналізу проблеми співвідношення державної влади і соціуму у політичній теорії російського філософа присвятив свою роботу К. Тарасов [4]. Дослідник висвітлює погляди І. Ільїна на проблеми співвідношення прав і обов'язків громадянина, взаємозалежність суспільного устрою тоталітарно ідеократичного типу влади і православного менталітету.

Отже, вчення І. Ільїна у наш перехідний час має не лише теоретичне значення, а наповнюється і практичним сенсом. Тому метою статті є аналіз найбільш актуальних положень оригінальної теорії демократії, розробленої видатним російським філософом в контексті проблем сучасного етапу державного розвитку пострадянських країн.

Як і більшість вчених і політичних діячів Російського Зарубіжжя І. Ільїн багато уваги приділяв розробці моделі посткомуністичного розвитку Росії. У цьому сенсі він був послідовним прихильником монархічного шляху розвитку як найбільш повно і адекватно відповідного історії й духу народу. Проте він не міг не враховувати й інші можливі сценарії розвитку подій і, виходячи з цих міркувань, розробляв і інші концепції, зокрема, демократії і демократичного шляху розвитку російської державності.

Російській вчений М. Мунтян зосереджує увагу на методологічних установках, що їх використовує І. Ільїн у процесі аналізу форм держави і демократії. По-перше: філософ був послідовним прихильником ідеї абсолютної унікальності і неповторності кожного народу, кожної країни, її історії, душі і природи, що створюють цілісний комплекс, якому має відповідати і відповідає виключно індивідуальна державна форма і конституція. На підтвердження свого висновку дослідник наводить слова І. Ільїна: «Яку політичну верхоглядність треба для того, щоб нав'язувати усім народам державну форму монархії, навіть тим, у яких немає і тіні монархічної правосвідомості...Однак також безвідповідально заганяти в республіканську форму життя народ, що виносив за довгі віки монархічну правосвідомість (наприклад, Англію, Німеччину, Сербію і Росію)!? Яке політичне доктринерство було потрібно для того, щоб у 1917 році створити в Росії таку собі наддемократичну, надреспубліканську, надфедеративну конституцію і піддати Росію з її надіндивідуальною історією, душею і природою у хаос безглузлого і нетямущого розпаду, якій тільки і міг завершитися тиранією безсоромних інтернаціоналістів» [2, с. 2]. По-друге: І. Ільїн піддає ретельному аналізу ліберальну демократію, що практикується на Заході і яку він, як і інші теоретики із демократичних країн, визначає як формальну. Саме висвітлення характерних рис і відмінностей органічної демократії на фоні головних особливостей західної, тобто формальної, моделі надає аргументам і порівнянням філософа переконливості і ґрунтовності.

Власний погляд на західну модель демократії І. Ільїн виклав у статті «Про формальну демократію», написаній 30 жовтня 1950 року [5]. На нашу думку, оцінка формальної демократії, яку подає у своїй роботі видатний російський філософ, є не тільки оригінальною, але і зберігає надзвичайну актуальність для сучасного етапу розвитку пострадянських країн. Зокрема, філософ вважав, що формальна демократія заснована на мовчазному політичному догматі: «усі формально вільні, усі формально рівні і всі борються друг з другом за владу заради власних інтересів, що прикриваються загальною користю» [5, с. 116].

На думку І. Ільїна, формальна демократія надає громадянину право на: «криві і лукаві політичні шляхи, на нелояльні або зрадницькі замисли, на продаж свого голосу, на мерзенні мотиви голосування, на підпільні заговори, на непомітну зраду, на таємне «подвійне підданство» – на всі ті низькості, котрі бувають людям настільки вигідні і настільки часто їх спокушають, ...доки не спійманий – він не злодій, доки не взятий на гарячому

– він потребує до себе загальної поваги, хто ще не попався на місці злочину (наприклад, зрадництва, іноземного шпionaжу, вражої агентури, підготовки змови, хабара, розтрати, фальсифікації, шулерства, торгівлі дівчатами, виготовлення фальшивих документів або монет) – той вважається політичним «джентльменом» незалежно від професії і повноправним громадянином (про «його художества» усі знають, але не доведеш), «громадянину дається необмежене право таємного самообману і спокушання інших, а також непомітного самопродажу, йому забезпечується свобода нещирого, брехливого, підступного інсинуїруючого слова і двозначного, розважливого замовчування правди, йому дається свобода «вірити» брехунам і покидькам або прикидатися таким, що повірив (корисливо симулювати такий-то або протилежний політичний настрій)» [5, с. 116]. Вражає злободенність оцінок філософа, написаних ще у 1950 році! Наша сучасна історія пістрявить реальними прикладами усіх тих вад формальної демократії, на які вказував свого часу великий російській вчений. На наш жаль, його оцінки і прогнози видалися точними, але водночас підкреслили значущість його висновків і надають нам надію, що творче використання його ідей допоможе знайти вірний шлях і врешті-решт подолати зазначені проблеми.

Як справжній вчений І. Ільїн не тільки ставив проблему вад і недосконалості, але і пропонував альтернативу, яка в змозі забезпечити гармонійний розвиток держави і суспільства. В якості такої альтернативи він пропонує власну концепцію творчої демократії, основні положення якої він виклав у статті «Про органічне розуміння держави і демократії» [6]. «Держава, пише філософ, складається з народу і ведеться урядом, і уряд має жити для народу і черпати з нього свої життєві сили, а народ має знати і розуміти це і віддавати свої сили загальній справі. Вірна участь народу в житті держави дає цій останній його силу. У цьому виявляється демократична сила істинної державності. Слово «демос» означає народ, слово «кратос» виражає силу, владу. Справжня держава «демократична» у тому сенсі, що вона черпає свої кращі сили з народу і залучає його до вірної участі у своєму будівництві. Це означає, що має проходити постійний відбір цих кращих сил, і що народ має вміти вірно будувати свою державу» [6, с. 117].

Російській філософ послідовно стверджує відсутність і неможливість існування універсальних рецептів. З цього приводу він зазначає: «Не слід думати, ніби самий спосіб цього відбору кращих сил раз і назавжди знайдений, і ніби цей спосіб придатний для всіх країн і всіх народів. Насправді, кожний народ у кожному епоху свого життя може і має знаходити той спосіб, котрий найбільш підходить і доцільний саме для нього. Будь-яке механічне запозичення і наслідування може дати тут тільки сумнівні або прямо згубні підсумки» [6, с. 117]. Ми бачимо, що І. Ільїн методично наполягає на органічній природі держави. Згідно з його органічною теорією демократія ґрунтується не тільки на сумісній творчості держави і народу у будівництві, але і на врахуванні особливостей кожної конкретної країни і кожного народу. Попередження про згубність механічних запозичень до певної міри вже проявили і продовжують проявляти себе зараз на усьому пострадянському просторі. Саме нерозуміння відсутності універсальних моделей розвитку породжує запитання, що час від часу лунає і з вуст пересічних громадян, і з вуст нібито досвідчених політиків: «Чому вдалося їм і ніяк не виходить у нас?»

На нашу думку, відповідь на це питання слід шукати саме у теорії органічної демократії російського вченого. Як зазначає у своєму дослідженні Н. Ізергіна, сутність органічного розуміння держави і демократії І. Ільїна можна звести до наступних складових. Люди, які беруть участь у житті держави, «не просто потребують свободи і вимагають її, але вони мають бути гідні її», бо відповідально справлятися з державними справами може далеко не кожен, а тільки «справжній громадянин». Справжній громадянин, згідно філософові, – той хто думає про загальне, про те, що «всім важливо і всіх об'єднує, що або одразу у всіх буде, або чого відразу у всіх не буде, і якщо – не буде, то все розвалиться...розсиплеться як пісок». Тобто, зазначає Н. Ізергіна, справжній громадянин думає про державну справу, про загальну безпеку життя, про національну армію, чесну поліцію, правовий суд, вірний і мудрий уряд, державну дипломатію, освіту, охорону здоров'я, культуру, правопорядок, дороги, гарантії особистих прав тощо. Якщо людина думає тільки про «своє», то вона не громадянин, а «зрадник, продажний раб, ходяча криводушність, не пійманий злодій» [7, с. 171].

З наведених міркувань ми бачимо, що І. Ільїн значну увагу приділяє моральним якостям людей, які мають право і житимуть за демократії. З притаманною йому різкістю оцінок і епітетів, він засуджує егоїзм і хитрість кар'єристів, конформістів, усіх, для кого державні посади є лише засобом вирішення власних корисних інтересів. На нашу думку, цілком слушним є судження філософа про те, що свободу людина має право вимагати і отримувати лише тоді, коли вона їй гідна.

Свобода, що не підкріплена відповідним вихованням, загрожує перетворитися у вакханалію, яка знівелює, зведе нанівець спочатку моральні, а потім і державницькі інститути. Призведе до виродження самої ідеї демократії як влади народу і для народу. Перетворить її в інструмент демагогів та користолобців. Особливо загрозовою ситуація складається у суспільствах, які реального досвіду свободи не мали ніколи. У цих державах особливо актуальною становиться проблема визначення способів підбору «кращих сил», але, як вже було зазначено вище, загально прийнятних рецептів у цій справі не існує. Кожен народ має відпрацювати і ввести власну, особливу і саме для нього придатну систему голосування. Підтвердженням цього є сучасна українська парламентська реальність, в якій час від часу спалахують бійки, і постійно точиться боротьба навколо саме питання організації голосування. Причому спроби вирішення проблеми на якихось загальних, запозичених методах до успіху так і не призвели, і, вочевидь, організація роботи парламенту вимагає використання унікальних і нестандартних підходів.

Проте, цілком зрозуміло, що й іншого шляху, крім якісного відбору державних мужів і якісної законотворчості, у справі побудови демократичної держави немає. Якщо якісний підбір не відбувається, підкреслює І. Льїн, або не вдається, то починається «розвал держави».

За умов демократії чимала відповідальність, на думку російського філософа, лежить на народові. «Якщо народ нездатен вірно будувати свою державу, – в силу політичного безглуздя, або в силу приватного користолобства, або в силу безволля, або в силу морального розкладання, – то держава або загине, або почне будуватися за типом «установи» і «підкування» [6, с. 117]. На нашу думку, тут необхідно дати певні пояснення. І. Льїн у своїй праці «Монархія і республіка» зазначає, що усі держави будуються за двома головними принципами: установи і корпорації. Отже, будь-яка установа (виховна, виправна, лікувальна) вибудовується зверху, а ніяк не знизу. Людина, яка вчиться, виправляється або лікується, приймає наявні правила, виконує запропоновані обов'язки, отримує опіку і підкування, вона живе, користується, але не керує, не вирішує і не будує установу [8, с. 539].

Саме так і буде функціонувати держава, в якій народ втратить здатність до творчого державного будівництва. У нашій недавній історії саме така форма і існувала. І чимало вчених і політичних діячів у цьому вбачають головні причини наявного провалу сценарію успішного і швидкого переходу до демократії. Саме відсутність досвіду держави-корпорації, що, як зазначає російській філософ, будується знизу вгору, корпорації, що починається з індивідуума, який вільно обирає тих, з якими він об'єднується для вирішення власних завдань, стоїть на заваді успішного розвитку демократії. У державі-корпорації об'єднання індивідуумів шляхом голосування обирають необхідні органи управління, контролюють їхню діяльність, і шляхом голосування можуть або відмовитися виконувати рішення, або ліквідувати негодні органи [8, с. 540]. Тобто І. Льїн малює нам картину громадянського суспільства, яке допомагає громадянам об'єднувати власні зусилля не тільки задля формування владних інститутів, але і забезпечує можливість ефективного контролю за їх діяльністю, чого, на жаль, так бракує у більшості пострадянських країн.

Серед головних проблем будь-якого вибору чільне місце посідає визначення відповідних критеріїв. Особливого значення ця проблема набуває за умов демократії, яка має у своїй основі принцип виборності влади на всіх її щаблях. Сам факт існування держави, як зазначає російська дослідниця М. Золіна, І. Льїн пояснює тим, що «більшість неспроможна творити і створювати, споглядати і будувати політику: вона лише здатна відзиватися на ідею і підтримувати програму. Усі значні реформи виношувалися ініціативною меншістю і нею же проводилися у життя, а більшість тільки давала згоду, приймала участь і підкорювалася» [3, с. 175]. З такої точки зору будь-яка політична влада за суттю є олігархією – правлінням меншості. З точки зору російського філософа, зазначає М. Золіна, суть демократії не в тому, що народна більшість править, а в її праві висувати до влади кращих своїх представників.

Щодо критеріїв відбору «кращих», то, на думку дослідниці, вихідні установки теорії політичної еліти І. Льїна схожі з теорією еліти іспанського філософа і соціолога Х. Ортегі-і-Гассета. В обох теоріях існування політичної еліти пояснюється наявною у неї духовної, моральної і інтелектуальної переваги перед рештою масою народу, а також найвищим почуттям відповідальності за власну політичну роль у суспільстві. Отже, відмінними рисами політичної еліти є не класова або кастова приналежність, знатність походження або грошовий капітал, а наявність віри, щирого патріотизму і націоналізму, правосвідомості, честі, сумління, освіти, організаторських здібностей і досвіду політичної роботи. Позиція І. Льїна, як цілком слушно зазначає М. Золіна, розходиться з реальною політичною дійсністю. Сучасні дослідження і історичний досвід показують, що часто до еліти потрапляють цинічні, корисливі люди, що не гидують ніякими засобами. Тому, зазначає дослідниця,

ціннісний підхід І. Ільїна є найбільш уразливим місцем його політичної філософії [3, с. 177].

Політичну течію, що склалася у сучасному світі, філософ оцінює як «фанатизм формальної демократії». Фанатизм, зазначає російській вчений, тому, що ця течія перетворилася на панацею, на критерій добра і зла, в предмет сліпої відданості і присяги. Слід погодитися з думкою філософа, оскільки численні спроби знову і знову нав'язувати західну модель державного устрою, що відбувалися протягом другої половини ХХ і на початку ХХІ століть, дійсно межують із фанатичною вірою у всезагальну користь формальної демократії. Останніми прикладами можуть слугувати спроби побудувати хоча б демократичний фасад в Афганістані, що завершилися приходом до влади талібів, а сучасний режим був принесений на багнетах військ НАТО і, здебільшого, на них тримається; або так звана арабська весна, що замість демократії призвела лише до сепаратизму племінних вождів, економічної розрухи і різкого посилення впливу фундаменталістів.

З цього приводу доцільно згадати судження філософа: «Демократичний лад не завжди і не всюди до місця. Він має власні необхідні основи або «передумови». Якщо їх немає, то нічого, крім тривалого розкладання і загибелі, демократія не дає» [9, с. 466].

В якості першої передумови І. Ільїн відокремлює «мистецтво свободи», яке полягає у розумінні свободи, потреби в ній, вмінні користуватися і боротися за неї. Непідготовлений народ, що сприйме свободу як вседозволеність швидко впаде в анархію, або, не зумівши нею скористатися, віддасть за обіцянку «хліба і видовищ» будь-якому авантюристу деспоту.

Другою передумовою демократії, на думку філософа, є достатньо високий рівень правосвідомості. Як вже зазначалося вище, ціннісний підхід проходить через усю політичну теорію І. Ільїна. Правосвідомість, внутрішній закон, почуття відповідальності і гідності – головні і обов'язкові чинники становлення демократії. Відсутність здорової правосвідомості сприяє зловживанням і злочинам. Пролазливі, користолобні люди купують інших, продаються самі, наживаються на цьому, прикривають один одного, і все це називають «демократією». Врятувати таку країну, зазначає філософ, може лише авторитарний (аж ніяк не тоталітарний) режим. Проте тут виникає слушне запитання. Чи врятує країну авторитарна влада одного або купки людей зазначеної вище якості? Інших-то немає, бо у такому суспільстві, за таких умов гри іншим законним (тобто, за допомогою виборів) шляхом ніколи влади не дістатися. Не вистачить нахабства, хитрості, демагогії, а головне грошей. Тому рятування через авторитарну владу також може виявитися примарою.

В якості третьої передумови філософ виділяє господарську самостійність громадянина, під якою він розуміє «...не багатство, не підприємництво, і не земельну власність, а особисту здатність і суспільну можливість годувати свою родину чесною, хоча б і найманою працею» [9, с. 470]. Отже, серед головних загроз демократії ми можемо побачити наявність великої маси безробітних людей, що втрачають легальні і чесні можливості для гідного існування. Причому І. Ільїн підкреслює, що демократія у такому випадку гине від недостатку у країні «черні», що відвикла від чесної праці і очікує на подачки і розваги.

Як тут не згадати багатолюдні акції, щедро оплачувані різними політичними партіями та окремими діячами? Як не згадати заклики окремих суспільних діячів і навіть політиків: «беріть гречку, а голосуйте, як бажаєте»? Як не згадати нібито стихійні мітинги і ходи на підтримку політики влади, у методах організації яких звідусіль стирчать вуха спецслужб? Саме про це попереджав видатний російській вчений, саме ці приклади політичної розпусти ми зустрічаємо і в історії, і в сучасному бутті пострадянських країн.

Проблема демократії у трактуванні І. Ільїна охоплює усі сфери життя суспільства. Крім вже зазначених моральних, політичних та економічних чинників, надзвичайно важливу роль у становленні справжньої демократії відіграє рівень загальної освіченості населення. Причому ця освіченість має дозволяти людині не лише розписатися за отриманий бюлетень, а усвідомлювати самий виборчий процес, об'єктивно оцінювати кандидатів, розуміти реальні потреби економічного і політичного розвитку країни на основі знання правдивих фактів.

У сучасних політиків дуже модним став вислів про надзвичайну мудрість народу, за яким вони приховують своє бажання у черговий раз його обдурити. А тим, хто дійсно у це повірив, наведемо дуже доречне зауваження філософа: «І треба бути зовсім наївним, щоб уявляти, ніби люди, котрим обманно морочили голову 30-40 років, завтра стануть «свідомими громадянами», що здатні розібратися у державній шкоді і політичній користі: варто лише проголосити «свободу» і «рівність» – і усі відразу ...зрозуміють «благо» держави» [9, с. 473]. Скоріш за все, навпаки не варто ідеалізувати принаймні політичну мудрість народу, важко розраховувати на швидкі результати і свідомий вибір громадян, більша частина яких залишається у полоні старих стереотипів та ілюзій, або не має достатнього рівня освіти і, головне, політичного досвіду.

Саме відсутність політичного досвіду стане великою проблемою для країни, що стане на шлях переходу від тоталітаризму до демократії. Ця проблема стосується без виключення усіх шарів суспільства незалежно від рівня освіти, моральних якостей і економічної активності. «Тридцять-сорок років підряд голодом, страхом і катуваннями – людей відучували від самостійного мислення, від політичної і господарської ініціативи, від відповідального рішення. Яких громадян, яких демократів готувала цим комуністична влада? Не громадян, а рабів ..., не політиків, а до смерті наляканих кар'єристів, не діячів, а пролаз і донощиків... Яка наївність, яка безвідповідальність, яка історична сліпота потрібна для того, щоб уявляти, ніби навички тоталітарного прикажчика і тоталітарного поденника зможуть створити на що-небудь здатну «демократію». [9, с. 472]

Щодо часових меж перехідного періоду І. Ільїн робить зовсім невтішний для нас прогноз: «Роки, роки мають пройти до тих пір, поки російська людина схаменеться, стряхне з себе ці принизливі навички і, поставши у весь зріст, знову найде свій уклад, свою гідність і свою незалежну талановиту кмітливість» [9, с. 473]. Причому філософ оперував термінами тридцять-сорок років, а ми, з урахуванням того, що демократична конституція України була прийнята лише у 1997 році, можемо оперувати термінами сімдесят-вісімдесят років. Тобто, слова «роки, роки» нам слід читати як «десятиліття, десятиліття»

Червоною стрічкою крізь творчість філософа проходить туга за долю Батьківщини і російського народу, який він любив, частиною якого себе завжди вважав і частиною якого залишався, не дивлячись на вигнання і відірваність. Тому зовсім не випадково і цілком логічно, що ще однією передумовою демократії він зазначає патріотизм, відданість батьківщині. Люди, позбавлені патріотизму, стають легкою здобиччю власної жадібності і здатні зрадити інтереси держави заради ласого шматка, який завжди знайдеться кому запропонувати. Демократичний режим, в якому такі люди складатимуть більшість, може впасти у будь-який момент, і як тільки знайдеться бажаючий його хоча б злегка підштовхнути.

Демократія І. Ільїна не тільки творча, але й органічна. Філософ стверджує, що не варто зважати на приклади західних народів. Навіть у самих західних державах: Франції, Німеччині, Іспанії далеко і не одразу все стало добре. «Чи врятувала демократія Іспанію або згубила? Чому Німеччина, що розпочала історію власної демократії сто років тому, закінчила тоталітарним крахом? Чому демократичний режим, що розігрується за усіма правилами парламенту, ніяк не вивезе з яру сучасну Францію?» [9, с. 474]. Звичайно слід враховувати, що філософ писав у перші роки по закінченні другої світової війни, але об'єктивність вимагає від нас визнання того, що і сьогодні проблем у західних демократіях не стало менше. Чи варто тоді дивуватися, що: «... так важко дається демократія балканським народам, азійським народам і південно-американським народам?» [9, с. 474].

Враховуючи наведені приклади, філософ закликає залишити звияжний тон, аргументуючи демократичним досвідом Заходу. Від імені усього Російського Зарубіжжя І. Ільїн заявляє про те, що вони бачили і правий тоталітаризм, і лівий. Російські емігранти відчували їх на собі, вивчили до донця і до обох відносяться з моральною і політичною відразою. Саме перенесені страждання, особиста участь у бурхливих подіях наповнюють думки вчених емігрантів емоціями безпосередніх учасників, спонукають до серйозності і зваженості оцінок. Оскільки проблеми і побудови і краху демократії вони відчували на собі, тому не займаються абстрактним теоретизуванням, а надають практичні рецепти.

Власний практичний досвід дозволяє І. Ільїну зазначати: «Але про демократію ми міркуємо значно вище і краще, ніж господа формальні демократи. І стверджуємо наступне: країна, що позбавлена необхідних передумов для здорової творчої демократії, не має вводити у себе цього режиму до тих пір, поки ці основні передумови не будуть створені. До тих пір введення демократичного ладу може бути тільки згубним для цієї країни» [9, с. 474]. Ось такий багато у чому невтішний висновок.

Проте актуальність ідей філософа полягає не в тому, щоб, врахувавши його пропозиції, почати згортання вже зробленого і повертатися на початок шляху для того, щоб все розпочати знову, але вже правильно. Попереджений означає озброєний. Теорію демократії І. Ільїна слід розглядати саме як попередження, і відповідно з цим будувати подальшу політику, враховуючи у практичній діяльності його зауваження, побажання і застороги. Саме у цьому і є головне завдання будь-якої теорії – висвітлювати дорогу.

Отже, на підставі наведеного аналізу основних положень теорії демократії російського філософа можна констатувати, що значення західної моделі демократії багато у чому завищене. Її ключовою проблемою є пріоритет зовнішніх формальних ознак над внутрішньою суттю. Формальна демократія відкриває шлях до влади авантюристам і демагогам. Вибори часто перетворюються на змагання капіталів. У свою чергу органічна демократія, що ґрунтується на високій правосвідомості народу і політичній еліті,

забезпечує творче сполучення народної ініціативи і державної влади з урахуванням традицій, історії, національних і географічних особливостей кожної країни. Успішний перехід від тоталітаризму до демократії можливий лише за наявності цілої низки необхідних передумов, за відсутністю яких встановлення демократичного ладу може стати згубним для країни.

Чималий інтерес для подальших досліджень мають прогнози вченого щодо сценаріїв пострадянського розвитку Росії, аналіз яких може бути корисним і для інших держав колишнього СРСР. Ретельного вивчення потребує проблема організації виборчого процесу в умовах органічної демократії. На окрему увагу заслуговують міркування філософа щодо порядку формування, структури і принципів діяльності органів влади. Виходячи з того, що І. Ільїн досліджував саме проблеми переходу від тоталітарного режиму до демократії, його висновки і рекомендації сьогодні як ніколи актуальні і тому потребують подальшого неупередженого і системного вивчення.

Бібліографічні посилання:

1. Изергина Н. И. Теория органической демократии И. А. Ильина и политическая трансформация постсоветской России / И. Н. Изергина. – Саранск: Изд-во Мордов. ун-та, 2008. – 192 с.; Изергина Н. И. Путь России к демократии: взгляд И. А. Ильина и современность / И. Н. Изергина. – Саранск: Изд-во Мордов. ун-та, 2008. – 208 с.
2. Мунтян М. А. Концепция творческой демократии И. А. Ильина в свете современной теории демократии [Электронный ресурс] / М. А. Мунтян. – Режим доступа: http://allrus.info/main.php?ID=205907&arc_new=1
3. Золина М. Б. Философия власти И. А. Ильина / М. Б. Золина // Социально-политический журнал. – 1996. – №3. – С. 169-179.
4. Тарасов К. Н. Проблема соотношения государственной власти и социума в работах И. А. Ильина в контексте общественно-политической доктрины российского консерватизма / К. Н. Тарасов // Вестник Пермского университета: Вып. 3 (17) – 2011. – С. 20-27.
5. Ильин И. А. О формальной демократии. 30 октября 1950 года // Ильин И. А. Собрание сочинений: в 10 т. / сост., вступит. ст. и коммент. Ю. Т. Лисицы; Т. 2: [Наши задачи: статьи, 1948–1954 гг., кн. 1: Наши задачи: статьи, 1948–1951 гг.]. – Москва: Русская книга, 1993. – 496 с. – С. 116.
6. Ильин И. А. Об органическом понимании государства и демократии. 30 октября 1950 года // Ильин И. А. Собрание сочинений: в 10 т. / сост., вступит. ст. и коммент. Ю. Т. Лисицы; Т. 2: [Наши задачи: статьи, 1948–1954 гг., кн. 1: Наши задачи: статьи, 1948–1951 гг.]. – Москва: Русская книга, 1993. – 496 с. – С. 117.
7. Изергина Н. И. Теория органической демократии И. А. Ильина и проблемы социально-политической трансформации современной России: диссертация ...доктора политических наук: 23. 00. 01 / Нина Ивановна Изергина. – Саранск, 2009. – 376 с.
8. Ильин И. А. О монархии и республике // Ильин И. А. Собрание сочинений: в 10 т. / сост., вступит. ст. и коммент. Ю. Т. Лисицы; Т. 4: [Понятия права и силы; Общее учение о праве и государстве; О сущности правосознания; О монархии и республике; Из лекций «Понятия монархии и республики»]. – Москва: Русская книга, 1994. – 624 с.
9. Ильин И. А. Предпосылки творческой демократии 15-30 мая 1951 года // Ильин И. А. Наши задачи. Статьи 1948-1954 гг. : в 2 т. Т. 1. – М. : Айрис-пресс, 2008. – 527 с. – С. 466 – 474.

Закиров М. Б. Теория демократии И. А. Ильина в контексте социально – политической трансформации на постсоветском пространстве.

Проведен анализ основных положений теории органической демократии И. Ильина. Определена ключевая проблема формальной демократии, которая заключается в приоритете внешних признаков над внутренней сущностью. Освещены опасности и ошибки, которые могут вызвать неподготовленность и поспешность социально-экономических и политических трансформаций.

Ключевые слова: демократия, государство, трансформация, организация, эмиграция, Русское Зарубежье, правосознание.

Zakirov M. Theory of democracy of I. A. Ilyin in the context of social and political transformation in the Post-Soviet space.

It is given the analysis of the basic tenets of I. Ilyin's theory of organic democracy. It is defined philosopher's key ideas in the assessment of the place and role of democracy in development of modern statehood. It is specified the definite idealistic peculiarities of scientist's views on the nature of moral and spiritual status of the political elite. It is considered the main suggestions of Russian thinker on building of a model of democracy that harmoniously combine traditions, historical and national features of different countries. I. Ilyin appears as a consistent and loyal supporter of the organic understanding of the nature of democracy. He denies the established views on the Western model of democracy. I. Ilyin names the Western model of democracy as a formal one. Its key issue consists in the priority of the external signs over the inner entity. The formal democracy opens the way to the power for adventurers, demagogues. The elections of the bodies of power often turn into a competition of capitals. Successful transition from totalitarianism to democracy is possible only if there are important preconditions. The organic democracy is based on a high sense of justice of the people. Citizens have economic independence. The society has accumulated sufficient political experience. At the heart of building of a successful democracy must be creative combination of the popular initiative and the state power with a glance to the specific historical conditions and all features of concrete country and its people. Ilyin says that there is no equally suitable form of government for all countries. In general, unbiased and critical analysis of Western democracy has allowed to maintain objectivity. The concept of I. Ilyin's organic democracy is deep enough, logical and convincing thanks to his comments and definition of hazards and errors that can cause a lack of preparation and the haste of social and economic and political transformations. The conclusions of the philosopher about the shortcomings of formal democracy are confirmed today, and actualize the creative heritage of the outstanding Russian thinker. The study of this theoretical array will allow exploring the evolution of democratic ideology, to identify the key priorities and new approaches to

the organization of power and to the development of the main concepts of foreign and domestic policy.*Keywords:* democracy, state, transformation, organization, emigration, Russian Diaspora, sense of justice.

Надійшла до редколегії 26.02.2013 р.

УДК 32.316.77

О. О. Заславська*Хмельницький національний університет***ПОЛІТИЧНА КОМУНІКАЦІЯ В КОНТЕКСТІ СТРУКТУРНО-ФУНКЦІОНАЛЬНОГО ПІДХОДУ**

Розкрито сутність і специфіку структурно-функціонального підходу до аналізу політичної комунікації. Виявлені структурні елементи, охарактеризовані функції політичної комунікації і запропонована їх класифікація.

Ключові слова: комунікація, політична комунікація, політична інформація, комунікатор, комунікант.

За умов утвердження нових принципів організації політико-інформаційного простору, плюралізму, відсутності ідеологічних заборон, зростання кількості політичних суб'єктів, що представляють інтереси різних соціальних груп на сучасному етапі розвитку суспільства посилюється необхідність узгодження політичних позицій, розширюється та підвищується інтенсивність політичної комунікації. Політична комунікація є одним із головних компонентів ведення політичної боротьби, основним механізмом розвитку сучасного політичного процесу, головним інструментом легітимації влади та її рішень. Активно проникаючи в сферу політики, нові інформаційно-комунікаційні технології не лише якісно видозмінили старі уявлення, установки, стереотипи, але й вплинули на трансформацію багатьох форм політичної поведінки, моделей взаємовідносин між політичними інститутами й індивідами.

Політична комунікація є необхідною складовою частиною політики, що обумовлено природою політики як колективної, складно організованої цілеспрямованої діяльності, що направлена на реалізацію групових цілей та інтересів, які зачіпають також й інтереси всього суспільства.

Мета статті – розкрити сутність і специфіку структурно-функціонального підходу до аналізу політичної комунікації; виявити структурні елементи, охарактеризувати функції політичної комунікації і запропонувати їх класифікацію.

Вивчення особливостей комунікативного процесу сприяє формуванню громадянської свідомості та правової і політичної культури, навичок позитивно-активної участі політичних суб'єктів, допомагає акторам політичного процесу визначити цілі розвитку суспільства та свої політичні позиції і ролі в соціально-політичних трансформаціях. Політичні комунікації є однією з найбільш мобільних сфер, що відображає зміни, які відбуваються в суспільстві, та дозволяє глибше зрозуміти природу соціально-політичних перетворень.

Комунікація входить до сфери досліджень багатьох вчених. За кордоном вивченню й аналізу процесу комунікації, її місцю в соціокультурних і політичних процесах історично приділялася значна увага. Теорію масової комунікації та її засобів у загальному аспекті розробляли такі дослідники як: Т. Адорно, Р. Барт, З. Бауман, Д. Белл, Дж. Бенігер, П. Бурдье, Н. Вінер, Ю. Габермас, М. Горкгаймер, Б. Гунтер, Т. Ван Дейк, Ж. Дельоз, Ж. Дерріда, Дж. Кері, Дж. Ллал, П. Лазарсфельд, Г. Лассуелл, Д. Макквейл, М. Маклюен, Т. Петерсон, Т. Роззак, Ф. Сіберт, Д. Тренеман, О. Тоффлер, М. Херманн, Р.-Ж. Шварценберг, В. Шрамм та ін.

В останні роки дослідження політичної комунікації в Україні здійснювали: С. Барматова, Ю. Ганжуров, О. Гриценко, О. Зернецька, В. Іванов, С. Кашавцева, Є. Макаренко, А. Москаленко, В. Ребало, В. Різун, Є. Тихомирова, А. Чічановський, О. Шахтемірова, В. Шкляр та ін.

Структурний функціоналізм – це методологічний підхід, що полягає в розгляді суспільства, його явищ і процесів як соціально-політичних систем, які мають свою структуру та механізми взаємодії структурних елементів, кожен з яких виконує власну функцію (роль). Структурно-функціональний підхід передбачає розгляд політичної комунікації як певної цілісності, системи, що має складну структуру, кожен елемент якої виконує специфічні функції, спрямовані на задоволення потреб системи та її очікувань.

Аналіз структури політичної комунікації як системи орієнтує дослідника на встановлення частин та зв'язків між ними. Він передбачає декілька послідовних процедур: а) з'ясування складу системи (з яких елементів і підсистем вона складається); б) визначення зв'язків між частинами системи (між елементами і підсистемами); в) визначення ступеня складності системи (наявність в ній структурних рівнів і структурної ієрархії); г) порівняння даної системи з іншими системами.